

UDC
UDK 910.1

USMERITEV GEOGRAFIJE V LUČI POZITIVIZMA*

Dušan Plut**

I.

Malo je znanstvenih disciplin, kjer srečamo tako velika razhajanja že ob sami opredelitvi mesta določene znanstvene veje v sistemu znanosti in njenem osnovnem predmetu proučevanja, kot to velja za geografijo. Zaradi širokega delovnega področja, saj proučuje družbo in naravo, ji nekateri celo odrekajo znanstvenost, češ, da nima strogo opredeljenega osnovnega predmeta proučevanja, še manj pa lastne, specifično obravnavane znanstvene metodologije proučevanja. Torej ne more ugotavljati pravilnosti, zakonitosti v nizu posameznih pojavov, kar je osnovna naloga znanosti. Različni, pogosto popolnoma nasprotni pogledi na korenine preteklosti, dileme sedanjosti in slutenje prihodnosti geografije, so tudi posledica različnih nazorskih in idejnih izhodišč. Shematično bi razvoj geografije z vidika vpliva različnih nazorskih in idejnih filozofskih smeri razdelili na štiri obdobja. Pripominjamo, da gre za posploševanje, saj se posamezna filozofska izhodišča pojavljajo v različnih obdobjih:

- obdobje prevlade idealizma in sholastike (do 18. stol.),
- uveljavljanje empirizma in naravoslovnega (mehaničnega ali stihijskega) materializma (18. stol., prva polovica 19. stol.),
- prevladovanje pozitivizma in evolucionizma (druga polovica 19. stol., začetek 20. stol.),
- postopno uveljavljanje načel dialektičnega materializma (20. stol.).

Kljub velikemu napredku v razvoju geografije se je šele v 19. stoletju geografija postopoma metodološko in vsebinsko usmerjala k opazovanju in razlagi bistvenih značilnosti prirodnih in družbenih pojavov ter njihove medsebojne odvisnosti na zemeljskem površju. A. Humbolt in K. Ritter sta uspešno prešla od opazovanja k razlagi vzročnih zvez in odnosov med geografskimi pojavi. A. Humbolt je kot materialist nasprotoval stališčem,

** Mag., asistent, PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

* Sestavek je bil pripravljen kot gradivo za razpravo, ki sta jo v maju 1982 organizirala Marksistični center in PZE za geografijo Filozofske fakultete.

da je priroda zgolj zbir dejstev. V delu »Kozmos« podčrtuje, da se posamezno lahko proučuje le v odnosu do celote. Podkrepi kompleksen in sintetičen značaj predmeta geografije, njeno posebnost v odnosu do drugih znanosti (Nikolić, 1977, 266). Smith (1979) opozarja, da bi celovito sprejetje pozitivističnih načel, ki poudarjajo »vseobsežnost« indukcije, analize, pomenilo zaradi širokega predmeta geografije likvidacijo geografije kot znanosti.

Utemeljitelj pozitivizma A. Comte (1798—1857) in njegovi učenci so za edini zanesljivi kriterij resničnosti razglasili empirično, izkustveno preverljivost. Celotno Heglovo filozofijo in z njo vred predpozitivistično mišljenje so razglasili za plod metafizične fantastike, ki nima s pozitivno znanostjo nobene zveze (Majer, 1968, 31). Za geografijo so pomembna nazorska in metodološka izhodišča pozitivizma. Med nazorskimi izhodišči je potrebno podčrtati pozitivistično načelo nezmožnosti in nepotrebnosti iskanja notranjih nosilcev moči v družbi (Marković, 1974, 25), nasprotovanje revolucionarnim spremembam (Kos, 1979), proglaševanje nekakšne »nevtralne« znanosti. Lenin (1966, 336) naglaša, da nimajo pozitivisti niti pojma o Marxovi dialektiki.

V metodološkem pogledu pa so bila za geografijo posebno pomembna pozitivistična načela, ki poudarjajo zgolj analizo, indukcijo, zadrževanje na posamičnem, izkustveno preverljivost in zanemarjanje teorije. Pozitivizem se zadovoljuje s tem, da zgolj na podlagi opazovanja in eksperimenta odkriva stalne zveze med pojavi in jih oblikuje kot znanstvene zakone (Majer, 1968). Comtu se očita, da se je v praksi največkrat omejeval na mehanično in samovoljno spajanje slučajno izbranih empiričnih podatkov, na zbirko mrtvih dejstev; »Posplošitve«, do katerih prihaja pozitivist s koordinacijo empiričnih dejstev (namesto množice specialnih znanstvenih metod uporabi eno samo metodo, namreč povzemanje oznak v nizu posamičnih dejstev), se na koncu izkažejo kot prazne abstrakcije brez realne vsebine (Majer, 1968). Zanika se dejstvo, da šele abstraktno, logično mišljenje preveri vrednost izkustvenega gradiva. Po utemeljitvi »klasične« geografije so se v njej močno uveljavila pozitivistično izoblikovana metodološka izhodišča, ki so poudarjala pomen empirije in indukcije. Vsekakor pa je za geografijo pomenilo sprejetje osnov pozitivistične metodologije napredek v primerjavi z golim opisovanjem in faktografijo.

Za geografijo je imela posebno daljnosežen in usoden vpliv tudi Comtova razlaga odnosa med naravo in družbo, češ, da se družbeni pojavi in procesi razvijajo po istih zakonitostih kot narodni (Marković, 1974). Z evolucionizmom H. Spencerja (1820—1903) je dobil pozitivizem dodatne »argumente«. Na podlagi podatkov o življenju in družbenih razmerah primitivnih ljudstev je postavil evolucijsko teorijo o družbi in primerjal človekovo družbo z visoko razvitimi živalskimi organizmi (Goričar, 1975, s. 11) ter tako zapostavljal posebnosti delovanja zakonitosti v zgodovinskem razvoju človeške družbe. Geografski materializem (z osnovno enačico determinizmom) zagovarja izhodišče pozitivistov, da človek ne more premagati svoje naravne okvire, fizično okolje vedno in v popolnosti odreja razvoj človeške družbe (Pavić, 1969). Geografski determinizem se je dokončno uveljavil pod vplivom F. Ratzla (1844—1904), ustanovitelja antro-

pogeografije. S pomočjo prirodnih pogojev ni poskušal obrazložiti samo kulturno udejstvovanje, temveč tudi socialne in politične pojave ter celo fizične in psihične lastnosti človeštva. Ratzla se smatra za enega od idejnih predhodnikov geopolitike (Ilešič, 1939; Nikolič, 1977).

Geografski determinizem je prevladal v geografskem mišljenju 19. stoletja, njegov vpliv pa se je ponekod zadržal vse do danes. (Ruppert, 1981). Srečamo ga povsod, kjer se na razvoj družbe gleda kot na posledico prirodne pogojenosti. Najbolj močno se je zakoreninil v ZDA (F. Huntington, G. Taylor), čeprav v različnih oblikah (Broek, 1965). Poskus vračanja iz pozitivistično zasnovanih zablod geografskega determinizma pomenijo hotenja Richthofena in Hettnerja, da bi geografijo ponovno opredelila kot horološko znanost, ki proučuje prostorsko razmestitev pojavov. Raziskuje naj prostorske pojave na zemeljskem površju, vendar brez ugotavljanja zakonitosti njihovega razvoja. (Nikolič, 1977, 283). Ločitev prostora in časa, dveh bistvenih komponent materialne stvarnosti, pa pomeni korak nazaj k ponovnemu uveljavljanju deskripcije in zanikanja dialektike. Hettnerjev obračun s pozitivistično pogojevim proučevanjem odnosa med naravo in družbo ni mogel popolnoma uspeti, saj je nihal med Humbollovim mehaničnim materializmom in Kantovo opredelitvijo geografije kot horološke znanosti. Uspešnejši obračun z geografskim determinizmom pomeni geografski posibilizem, ki se je razvil v začetku 20. stoletja. V. de la Blache (1845—1918) je trdil, da je prirodno okolje pod vplivom navzočnosti človeka in obratno. (Wrigley, 1965, 8). Narava nudi človeku le določene pogoje, v središče se prvič postavlja človekova aktivnost. Geografski posibilizem se je približal dialektično-materialističnemu gledanju na odnos med družbo in geografskim okoljem. Geografski indeterminizem kot druga reakcija na determinizem pa v bistvu pomeni odrekanje vzročne pogojenosti prirodnih in družbenih pojavov. V specifični obliki se je razvil pri delu geografov v Sovjetski zvezi, izhajajoč iz enostranskega poudarjanja dialektičnega izhodišča o kvalitativni razliki med družbenimi in prirodnimi pojavi, o zanikanju dialektične enotnosti nasprotij (Ilešič, 1979).

V sodobni geografiji so velik vpliv doživela predvsem metodološka izhodišča logičnega pozitivizma in environmentalizma. Logični pozitivizem (neopozitivizem) se je kot nova filozofska smer uveljavil konec tridesetih let 20. stoletja v Avstriji, a je v naslednjih desetletjih prerasel v mednarodno filozofsko gibanje (Majer, 1968, 215). Utemeljitelji so bili matematično izobraženi in so dajali poseben pomen novi logiki (Kraft, 1968, 13). Po mnenju Majerja (1968) ga z načeli pozitivizma (klasičnega) veže načelo, da so empirična dejstva edino merilo resnice. Pomembna so neopozitivistična izhodišča, ki poudarjajo težnjo po analizični razčlenitvi sveta, pomen empirije, logične analize in indukcije. Z novo logiko je neopozitivizem pomembno vplival na razvoj kibernetike. Majer (1968) trdi, da je logični pozitivizem kljub vsemu antimetafizičnemu patosu zasnovan na metafizični tezi, ki celotno človeško spoznanje omejuje na neposredno čutno izkustvo. Iz tega sledi, da je mogoče spoznati samo posamično in slučajno, ne pa splošnega in nujnega. Pojem znanosti je zožen zgolj na matematične in empirične posebne vede, ne da bi se pri tem zavedal, da so s tem izločili

iz pojma znanosti vse družbene vede, ali vsaj tiste med njimi, ki ne uporabljajo eksaktne matematične metodologije.

V geografiji je zgolj poudarjanje indukcije, nujnosti analitične razčlenitve sveta, vodilo v še podrobnejše proučevanje posameznih geografskih pojavov, kar samo po sebi ni negativno, vendar se je ob podrobnemu proučevanju zanemarila celota, pokrajina in povezanost pojavov. Prikazovanje geografskih pojavov in razmer je ostajalo vse preveč izolirano, brez pravega vrednotenja okoliščin, v katerih je do pojava prišlo. Ustrezno tem pogledom se je dajalo veliko več poudarka razvoju pojavov, kakor pa njihovi funkcijski vlogi. Sploh je bila funkcionalnost v geografiji močno zapostavljena, saj je običajno terjala od raziskovalca veliko več dela kakor pa genetično prikazovanje, pri katerem se je marsikateri znanstvenik lahko zatekel v varen pristan pozitivizma (Vrišer, 1975).

Po njegovem mnenju je med vsemi idealističnimi idejnimi tokovi na geografijo najbolj vplival ravno pozitivizem, vendar bolj v načinu podajanja snovi, kot pa v pravem nazorskem smislu (Vrišer, 1979, 88).

Harvey (1969) ugotavlja škodljivost uveljavljanja »vseobsežnosti«
indukcije v geografiji, ki se je ponovno uveljavila pod vplivom neopozitivistov, zlasti Karnapa in Papperja. Ob ostri reakciji na pozitivistične nazore Comta, Spencerja, Milla pa trdi, da tudi pri Marxu zasledimo elemente pozitivističnega gledanja in sicer v zvezi s trditvijo, da z drugimi pozitivisti vred pristaja na determiniranost sveta pojavov (Harvey, 1969, 47). Podobno stališče zavzema tudi Smith (1979, 369), češ, da Hegel in Marx ostro ločita naravo in družbo. Vsekakor gre za enostransko razlago Marxovega razumevanja odnosa družbe in prirode. Marx namreč ne podčrtuje zgolj njuno relativno samostojnost, temveč tudi organsko povezanost. Z razglaševanjem empirije za edini temelj geografske znanosti (z izrivanjem teoretsko-filozofskih osnov) in podcenjevanje ali zanikanje dedukcije ogroža neopozitivističen pristop prihodnost geografije kot enotne, sintetične znanosti. Na drugi strani pa se s pozitivistično, biologistično razlago odnosa med družbo in naravo z idejami social-darvinizma in environmentalizma ohranjajo nekatere značilnosti geografskega determinizma. Social-darvinizem skuša dokazati veljavnost načina borbe za obstanek C. Darwina tudi v razvoju družbe, ki naj bi potekal po splošno veljavnih zakonitostih evolucije (Marković, 1974). Environmentalizem dokazuje vseobsežni vpliv »fizičnega«
okolja na družbeno dogajanje. Nekateri ameriški geografi celo geografski determinizem označujejo zgolj kot environmentalizem. Na osnovi koncepcij social-darvinizma in environmentalizma se je razvila humana (socialna) ekologija, v kateri se uveljavljajo tudi nekateri, zlasti ameriški geografi. M. Sorre govori o biološkem, geografskem in sociološkem konceptu ekologije. (Pjanić, 1980, 128). »Geographie humaine«
je obravnaval kot ekologijo človeka, v smislu proučevanja med prirodnim okoljem in družbo (Sorre, 1947). Humana ekologija neposredno prenaša ekološke pojme na teorije družbe (Romoren et al., 1975, 137). Zahodnonemški marksist Erzensberger (1974) ji očita hibridnost in metodološko nepovezanost. Nevarnost »ekologizacije«
oziroma »biologizacije«
celokupnosti interakcij med družbo in okoljem je tako neumestna kot »geografizacija«
ali »sociologizacija«
tega odnosa. Samo sklop medsebojno pove-

zanih znanosti, ki proučujejo človeka s kateregakoli vidika, lahko zadovoljivo odgovori na postavljeno vprašanje (Radovanović, 1977, 354). Kot enotna stroka, s poudarjanjem enotnosti geosfere, geografskega okolja, lahko geografija prispeva pomemben delež pri premagovanju pozitivističnega, social-darvinističnega gledanja na odnos družba-okolje.

Pod vplivom severnoameriške socialne ali humane ekologije so se socialdarwinistična izhodišča uveljavila tudi v socialni geografiji »münchenske« šole, ki ima v svetu velik vpliv. Za osnovni princip diferenciacije v družbi postavljajo socialno diferenciacijo, kar je analogno Darwinovemu principu boja za obstanek (Ruppert et al., 1981, 16). Pokrajina, njena notranja struktura naj ne bi bila več glavni predmet raziskovanja, temveč le »procesno polje« oziroma »registrirna plošča« socialnogeografskih dogajanj (Ilešič, 199a, 271). Po mnenju Ilešiča je torej socialna geografija, kljub deklariranju o svoji povezovalni vlogi v geografiji, z naznačeno spremembo predmeta vsaj nehote že ubrala pot dezintegracije skupnega predmeta geografskega proučevanja, obenem pa podcenjuje vlogo prirodnih faktorjev.

V socialni geografiji, ki se je razvila na osnovi »münchenske« šole, pa obstajajo različne usmeritve, katere so v splošnem usmerjene na proučevanje družbene strukture in procesov, vendar posamezni avtorji pogosto podrobneje proučujejo tudi »prostorske« strukture, torej učinke delovanja družbe. Obenem pa je potrebno tudi posebej naglasiti, da je socialna geografija utrla pot z dialektičnega vidika neobhodnemu procesološkemu proučevanju družbe in njenih sestavnih delov. Pozitivno je tudi priznavanje socialnih slojev v kapitalistični družbi, kar pomeni posredno ali neposredno priznanje obstoja razredne strukture družbe. Presegla je torej pozitivistično načelo prikazovanja »monolitne« družbe in »povprečnega« okolja in neprizanesljivo opozarja na nekatera bistvena notranja družbena nasprotja. Vendar obenem poudarja trajnost in stabilnost (pozitivistično načelo) kapitalistične družbe, in kljub priznanju bistvenih notranjih nasprotij pogosto zanemarija ali pa se izogiba prikazu osnovnih vzrokov za nastanek družbenih konfliktov. Družbo kot celoto se pretežno jemlje kot brezkonfliktno, siceršnji konflikti pa se naj rešujejo ob nespremenjenih družbenih razmerah. Zapletene realnosti družbenega življenja in učinkov v pokrajini pa ne moremo tolmačiti zgolj kot odraz aktivnosti posameznika ali socialne skupine. Nasprotno, družbeni zakoni vplivajo na obnašanje, aktivnost posameznika in socialnih slojev, ne glede na to, ali se le ti zavedajo stvarnih motivov, ki jih usmerjajo v določene akcije, ali ne. Osnovni družbeni zakoni in odnosi se odražajo v aktivnostih ljudi in v njihovih medsebojnih odnosih. Pod vplivom ameriške radikalne geografije, ki je sprejela nekatera dialektična izhodišča, se tudi v socialni geografiji pojavljajo dela s kritičnejšo vsebino glede opredelitve osnovnih družbenih konfliktov. Na drugi strani pa srečamo skrajnost v poudarjanju fenomenoloških izhodišč pri Hartshornu (1966), ki je leta 1939 z »*The nature of Geography*« vplival na razvoj ameriške geografije (Borisov et al., 1973). Kljub pozitivistično nasprotnim izhodiščem je v končni fazi pristal na nemoč geografije pri spoznavanju zakonitosti.

V sodobni geografiji vzbujajo pozornost tista geografska proučevanja, ki poskušajo tradicionalni predmet enotno pojmovane geografije proučiti s pomočjo sistemskega pristopa. Razvil se je pod vplivom ene izmed vodečih, novejših filozofskih smeri — strukturalizma (strukturalnega funkcionalizma), vendar ne gre za popolnoma homogeno filozofsko smer. Zаметke strukturalizma srečamo pravzaprav že pri Heglu. Njegova dialektična logika izhaja iz prepričanja, da se pojavi povezujejo v sklenjene procese in jih ni mogoče jemati zunaj te povezave. Vsak pojav se torej določa glede na strukturo celote, kjer vrši odrejeno funkcijo. Strukture, iz katerih je sestavljena realnost, temeljijo na višjih in širših strukturah, vse pa se ravna po funkcijskih zakonih, ki predstavljajo pravilnik njihovega delovanja. Osnovni principi so: princip funkcionalne enotnosti, univerzalnosti, nujnosti dinamičnega ravnotežja in kontinuitete (Marković, 1974, 115). Edino smiselno spoznanje eksaktnosti naj bi bilo spoznanje matematično logične in empirične znanosti. Ne glede na razložke se zdi strukturalizem predvsem nova oblika filozofskega pozitivizma, saj podobno kot francoski pozitivizem 19. stol. in logični pozitivizem 20. stol. zavrača vsako »metafizičnost« (Kos, 1979, 258).

Podobno kot pri A. Comtu in celotnem razvoju pozitivizma gre za ožjenje področja izkustvenega zgolj na empirično, kar velja tudi za samo sistemske teorije. (Jogan, 1982, 5). Pri pojasnjevanju družbenih pojavov se zanemarija vprašanje »zakaj«, pogosto pa zamenjujejo svoje mesto vzroki in posledice. Pristaja torej na nesmiselnost vpraševanja znanosti o smotrih družbenega obstoja in razvoja, če hoče ostati »nevtralna«, temveč mora kot racionalna, »logično-izkustvena znanost« sprejeti dani smoter. Marksistično pojmovanje struktur mora izhajati ne le iz njihove statične, temveč dinamične narave, označiti ne le kvantitativno, temveč tudi kvalitativno stran družbenih stanj (Goričar, 1975). Tako pojmovanje družbenih struktur je nasprotno meščansko zasnovanemu pristopu, ki poudarja statičnost družbe in njenih struktur, zanemarija dinamiko družbenih struktur ter njihovo spremenljivost ali celo možnost propada.

V primerjavi s sosednjimi, zlasti naravoslovnimi znanostmi, se je teorija sistemov v geografiji začela uveljavljati razmeroma pozno. Kljub nakazanim možnim pomanjkljivostim pomeni uporaba teorije sistemov suvereno uveljavitev in potrditev nekaterih izhodišč marksistične dialektike, saj so osnovne komponente dialektičnih metod obenem pomembne lastnosti teorije sistemov: dialektično razumevanje analize in sinteze, dela in celote (element-sistem), zakonitosti vzajemnosti in pogojenosti (Grčić, 1980, 4). Najpomembnejše pa je dejstvo, da nudi sistemski pristop solidno osnovo, da dosežemo integriranost geografije. Haggert (1974) meni, da je potrebno ortodokсно delitev geografije na fizično in družbeno, regionalno in občo opustiti in preseči. Uveljavitev sistemskega pristopa v Sovjetski zvezi se kaže zlasti v zvezi s proučevanjem vpliva človeka na okolje (Muhina et al., 1978), obenem pa pomeni postopno premagovanje dualizma sovjetske geografije. Razparceliranost, razcepljenost geografije je poleg zapletenosti geosistemov (zlasti antropogenih sestavin) eden od osnovnih vzrokov za zaostajanje geografije pri uporabi sistemskega pristopa, zato še vedno ni zgrajena splošna teorija raziskovanja geosistemov. »Radikalna geografija«,

ki se je razvila v ZDA in se usmerila na proučevanje nekaterih zanemarnjenih družbenogeografskih pojavov (lakota, kriminal, rasna diskriminacija), opozarja na nevarnost zgolj kvantitativnega proučevanja (Smith, 1979) in ruši mit o edini znanstvenosti zgolj kvantitativno zasnovane in kot take pozitivistično usmerjene geografije. Podobno velja za radikalno sociologijo, ki se je deloma pod vplivom revolucionarnih gibanj s pozitivistično, zgolj kvantitativno zasnovano sociologijo spoprijela že v šestdesetih letih (Jogán, 1982) in se lotila tudi izdelave kvalitativne metodologije (Adam, 1975). Dialektično zasnovan in dopolnjen sistemski pristop predstavlja eno od pomembnih osnov za obvladovanje obsežnega geografskega empiričnega gradiva, vendar nobena matematična shema, model, ne more zajeti raznolike geografske stvarnosti, individualnosti določenega izreza geosfere, torej ne gre brez uporabe kvalitativne metodologije, tradicionalnih geografskih prijemov. Vsekakor pa rezultati, pridobljeni z uporabo sistema pristopa, potrjujejo vzajemno povezanost prirodnih in antropogenih sestavin pokrajine, dialektično enotnost pokrajine ter upravičenost obstoja enotne geografije.

II.

Pri poskusu prikaza kratke, splošne ocene nazorske in metodološke usmerjenosti slovenske geografije je potrebno poudariti, da odraža njen povojni razvoj prevladujočo dialektično-marksistično naravnost (Pak, 1981, 76). Po mnenju avtorja tega prispevka bi bilo docela neupravičeno govoriti o kakršnikoli nazorsko-pozitivistični naravnosti slovenske geografije. Pri raziskovanju so slovenski geografi vedno poudarjali neobhodnost in potrebo proučevanja in razlage temeljnih, globljih vzrokov odnosa med družbo in geografskim okoljem. S številnimi, tudi družbeno koristnimi raziskavami so ovrgli in zanikali nazorsko izhodišče pozitivizma o nekakšni nevtralni znanosti, in kritično opozarjali na številna družbena nasprotja, ki se odražajo tudi v pokrajini. Zlasti so številne raziskave s področja družbene («socialne» geografije), ki so na eni strani kritično ugotavljale tudi učinke družbenih akcij in obenem krepile položaj in ugled geografije v družbeni praksi.

Obenem pa je razumljivo dejstvo, da je buren razvoj odprl številne dileme kot odraz položaja geografije v svetu, pogojene s specifičnimi potezami v okviru samoupravne socialistične družbe. Vprašanja pa niso nazorske, temveč vsebinske (snovne) oziroma metodološke narave. Namen kratkega orisa ni nikakršen poskus prikaza razvoja slovenske geografije, njene uveljavitve doma in v svetu (o tem pričajo tudi številne objave v tujih revijah), temveč izključno oznaka nekaterih vsebinskih in metodoloških vprašanj in dilem. Tako Pak (1981) upravičeno naglaša, da je ob prevladujoči dialektično-materialistični naravnosti pogosto prevladovalo empirično in praktično raziskovanje, zanemarnjen pa je bil razvoj znanstvene teorije in metodologije.

Vzroki, da zanemarjamo oblikovanje in poglobljanje teoretskega in metodološkega koncepta naše stroke, so po mnenju Radinje (Razprava o položaju slovenske geografije, GV LIII/1981, 90—92) v nenazorskem pozi-

tivizmu oziroma praktičizmu in iz tega izhajajočem splošnem pomanjkanju kritičnosti in samokritičnosti.

Kremenšek (1982, 2) ugotavlja podobne poteze tudi pri slovenski etnologiji, nezanimanje za metodološka vprašanja pa je po njegovem mnenju posledica strokovne lagodnosti in vztrajanja na podedovanih metodoloških konceptih, ki so še vedno pretežno pozitivistično naravnani. Obenem trdi, da vidijo pozitivisti napredek stroke le v specializaciji, v kvantitativnem kopičenju gradiva, pozitivistično oblikovanih razprav in v čim večji množini ljudi, ki bo obvladala vse bolj specializirane naloge. Razen posameznih tem pa bi nas morala v enaki meri zanimati celota pojavov (Kremenšek, 1982, 6). V pedagogiki v ZDA je pretirana specializacija in drobljenje pedagoškega raziskovanja povzročila, da je pedagogika kot veda izginila iz sistema znanosti! (Sagadin, 1982, 3). Njen predmet so si po delovnih področjih razdelile druge znanosti (filozofija, sociologija, psihologija).

Število kritičnih, splošnih, idejnih, teoretičnih ali metodoloških člankov o osnovnih dilemah slovenske geografije je glede na številne empirične raziskave zadnjih dvajset let presenetljivo skromno. Kljub sklicevanju na priznanje enotne geografije, ki jo vsaj formalno slovenski geografi priznavamo (Radinja, 1974), so zelo nasprotujoča mnenja in stališča o vlogi in položaju slovenske geografije. Sicer pogosto sklicevanje na nujnost uporabe dialektično-materialističnih izhodišč v geografskem raziskovanju, že zgolj zaradi narave samega predmeta raziskovanja (Pak, 1981), ni vedno upravičeno. Kako si naj sicer razlagamo uveljavljanje številnih idejnih smeri v meščanski geografiji ali dogmatsko razlago dialektično-materialističnih izhodišč v delu sovjetske geografske literature? Sprejetje dela dialektično-materialističnih izhodišč še ne pomeni njihovega uveljavljanja v celoti, zlasti to ne velja za proučevanje družbeno-geografskih pojavov, kjer so nazorske razlike še bolj vidne.

Določena ekstenzivnost naše geografske misli se odraža predvsem v dejstvu, da slovenska geografija nima izoblikovanega osnovnega, skupnega koncepta. Ilešič (1979 b) meni, da je začela slovenska geografija v precejšnji meri plavati brez koncepta, kar se po njegovem mnenju kaže tudi v izločitvi predmeta »Teoretične in metodološke osnove geografije« iz študijskega načrta oddelka za geografijo FF v Ljubljani. Vsako delo, skupno ali posamezno, bi se moralo opirati na vodilna načela, na filozofsko, teoretično-metodološko osnovo. Ne morem se strinjati z mnenjem, da je izgradnja snovnega koncepta stroke nepotrebna, ker omejuje pluralistično zasnovano raziskovanje. Opredelitev osnovnih idejnih, teoretičnih in vsebinskih izhodišč je potrebna iz več razlogov, saj le na osnovi enotnega koncepta geografije lahko snujemo razmerja do ostalih znanosti, se vključujemo v interdisciplinarno proučevanje in usklajeno opravljamo družbene zahteve, skrbimo pa tudi za skladen razvoj geografske znanosti v celoti. Koncept naj bi bil prožen in sposoben, da se smiselno prilagaja duhu časa, v osnovi pa vendarle utrjen (Ilešič, 1979 b, 19). Neskladen razvoj slovenskega geografskega snovanja je delno posledica pomanjkanja osnovnega razvoja koncepta, pa tudi njene organizacijske in vsebinske razdrobljenosti. Ilešič (1979 a) zakrbljeno ugotavlja, da bi se morali odreči skušnjavam, da še naprej

blodimo po poteh razkrajajočega dualizma ali pluralizma v geografiji, da vsak zase, bodisi kot posameznik ali institucija omejujemo svoj interes in delovno vnemo samo na nekatere ožje elemente in največkrat le dopolnjujemo ali celo ponavljamo raziskovalno delo specialnih znanstvenih disciplin.

Hudomušno lahko pristavimo, da je naša geografija večkrat pravzaprav podobna umetnosti, saj si geografi ob empirični zagnanosti njen osnovni predmet in naloge razlagamo pogosto kar vsak po svoje, torej kot umetniki!

Preveč v ozadju so ostala potisnjena širša, regionalno geografska proučevanja, raziskovanje geografskega okolja v luči odnosov med naravo in družbo. Usmeritev na proučevanje posameznih, slabo proučenih geografskih pojavov in procesov je bila sicer neobhodna v prvi stopnji širše zasnovanega raziskovanja geografskih značilnosti Slovenije. Ob podrobnejšem, nedvomno nujno potrebnih in koristnih proučevanj posameznih pokrajinsotvornih elementov in procesov pa se je navadno hote ali nehoite zanemarilo raziskovanje in prikazovanje njihove vloge v pokrajinskem sistemu, izostala je torej regionalna sinteza in dedukcija. Enostranska usmeritev že sama po sebi deluje deterministično ali indeterministično (Radinja, 1974, 116). Tako je bil v geomorfologiji prevladujoč genetski, v socialni geografiji pa procesološki vidik. Geografiji kot celoti je pretirano poudarjanje genetskega vidika v škodo, močneje bi se moral gojiti funkcijski vidik, namesto ali poleg genetskega (Ilešič, 1979 a, 93). Na področju družbene geografije se je pod vplivom Münchenske socialnogeografske šole večji del proučevanja usmeril na proučevanje dinamičnega razvoja, deagrarizacije in urbanizacije Slovenije, in prinesel številna družbeno koristna spoznanja, ki so brez dvoma zelo koristila uveljavljanju geografije. Genetski vidik je sicer zamenjal procesološki, funkcionalnost vseh pokrajinskih elementov, ki brez dvoma vplivajo tudi na potek družbeno-geografskih pojavov in procesov, pa se je pogosto obravnavala preveč na splošno ali formalno. V ozadju je ostalo proučevanje kulturne pokrajine kot celote z vsemi učinki socialnogeografskih sprememb. Vendar se v novejših raziskavah opazi tudi bolj poudarjeno (a v preteklosti neupravičeno zanemarjeno) proučevanje ne le družbeno-geografskih procesov, temveč tudi posledic v kulturni pokrajini. (Klemenčič, 1981). Dinamično, procesološko proučevanje družbenih struktur slovenske socialno-geografske usmeritve pomeni preseganje pozitivistično zasnovanega proučevanja, ki poudarja statičnost družbe in njenih sestavnih delov.

Zgovorna ilustracija razčlenjenosti in neskladnosti razvoja slovenske geografije je prikaz njenih rezultatov ob petdesetletnici GDS v Geografskem vestniku XLIV/1972. V pregledu se odraža široka in uspešna uveljavitev posameznih geografskih disciplin: geomorfologija (Šifrer, 1972), geografsko raziskovanje krasa (Gams, 1972), klimatologija (Meze, 1972), slovenska mesta (Vrišer, 1972), proučevanje slovenske podeženske pokrajine (Medved, 1972) in geografija prebivalstva Slovenije (Klemenčič, 1972). Pogrešamo pa regionalno-geografske študije, ki naj bi predstavljale »krono« geografskega raziskovanja. Nekateri avtorji pregledov po posameznih geografskih vejah sami ugotavljajo, da je preveč poudarjeno

proučevanje posameznih elementov (Meze, 1972) in pogrešajo pregledne študije (Gams, 1972); odločno prevladujejo fizično- ali družbeno-geografska raziskovanja in sicer po posameznih vejah. Zanimarjen je funkcijski aspekt, tako se pri pregledu razvoja geomorfologije odraža prevlada geneze, saj ni omenjena vloga geomorfoloških oblik, reliefa v pokrajinskem kompleksu, njegova vloga ob posegih družbe v pokrajino.

Ob vsej upravičenosti in nujnosti poglobljanja pri proučevanju posameznih geografskih elementov v določeni fazi razvoja slovenske geografije, je ostalo močno v ozadju zanimanje za teorijo in osnovno metodologijo, za celoto geografskih pojavov in procesov. Pristop geografije je nujno celosten, proučevanje dialektičnega odnosa med družbo in okoljem je v osnovi nasporno strogi pozitivistični razdelitvi na posamezne geografske discipline in enostranske specializacije, ki onemogočajo geografsko zasnovano iskanje zakonitosti, paradig, pravilnosti v pokrajini, kar utemeljuje geografijo kot znanost. Zakonitosti razvoja posameznih pokrajinskih elementov pa že uspešno ugotavljajo posebne znanstvene discipline. Pregled empiričnih geografskih študij odraža torej očitno razhajanje med »načelnimi stališči« in dejansko prakso. Določen odraz naše neživljenjskosti so družbene zahteve po uvedbi novega predmeta o okolju (Medved, 1974 a, b). Odsotnost geografije pri obravnavi osnovnih geografskih tem so tudi težnje o smiselnosti nove stroke — ekologije (Ilešič, 1979 b, 17).

Delovno področje geografije je izredno široko, pojavljajo se vedno nova, za geografa zanimiva delovna področja. Slovenske geografske raziskovalce po številu ne moremo primerjati s številom geografskih raziskovalcev večjih narodov, čeprav se je zelo povečalo (v letih 1962—1966 je bilo doseženih 20 doktoratov geografske znanosti), zavoljo tega vseh geografskih področij in vej ne moremo ustrezno proučevati v nobenem primeru. Možnosti so, da se uveljavimo vsaj na nekaterih geografskih delovnih področjih. V preteklem razvoju je bila močno poudarjena težnja po uveljavitvi v nekaterih panogah fizične ali družbene geografije. Ne smemo zanikati in prezreti pomembnih uspehov in uveljavitev, ki so bili pri tem doseženi. Ob proučevanju specialnih geografskih pojavov pa se je zanemarljivo regionalno-kompleksen vidik proučevanja pokrajine, osrednjega in edino resnično »našega« delovnega področja. Družbena praksa vse bolj zahteva tudi sintetične, regionalno-geografske študije. Kremensček (1982, 7) trdi, da je odprava dosedanje pozitivistične razparceliranosti in vrtičkarstva slovenskih družboslovnih in historiografskih ved tudi osnova za izgradnjo novih delovnih odnosov med posameznimi disciplinami.

Literatura

- Adam, F., 1975, Aspekti kvalitativne metodologije v znanosti, Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo II/12, 215—227, Ljubljana.
- Borisov, A. A., Kurkov A. A., 1973, Immanuel Kant kak geograf, Izvestija vsesojuznogo geografičeskogo občestva 1973/6, 489—506, Leningrad.
- Broek, J., 1965, Geography (Its Scope and Spirit), 116 s, Columbus.

- Erzensberger, K. M., 1974, Kritika politične ekologije, Marksizam u svijetu 1974/9, 157—197, Beograd.
- Gams, I., 1972, Geografsko raziskovanje krasa, Geografski vestnik XLIV/1972, 57—74, Ljubljana.
- Goričar, J., 1975, Temelji obče sociologije, 335 s., Ljubljana.
- Grčić, M., 1980, Primena sistemskog pristupa u savremenoj geografiji kao konkretizacija materijalističke dijalektike, Horizonti urbanizma, 46 s., Beograd.
- Hagget, P., 1974, Geography: A Modern Synthesis, 483 s., New York.
- Harsthorne, R., 1966, Perspective on the Nature of Geography, 201 s., Chicago.
- Harvey, 1969, Explanation in Geography, 521 s., London.
- Ilešič, S., 1939, Osnove in cilji geopolitike, Misel in delo 1939/6—7, 194—210, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1979 a, Pogledi na geografijo, 612 s., Ljubljana.
- Ilešič, S., 1979 b, Misli o slovenski geografiji med Mariborom 1954 in Mariborom 1978, Zbornik 11. zborovanja slovenskih geografov, 13—20, Maribor.
- Jogan, M., 1982, Pozitivizem kot celostna usmeritev v sociologiji, 10 s., (tipkopis), Ljubljana.
- Klemenčič, V., 1981 Die Kulturlandschaft im nordwestlichen Grenzgebiet Jugoslawiens (SR Slovenien), Separatdruck aus Regio Basiliensis Nr. 2, 3, 217—23.
- Klemenčič, V., 1972, Geografija prebivalstva Slovenije, Geografski vestnik XLIV/1973, 133—157, Ljubljana.
- Kremešek, S., 1982, Pozitivizem — še vedno naša temeljna metodološka usmeritev?, 8 s. (tipkopis), Ljubljana.
- Kos, J., 1979, Temelji filozofije, 327 s., Ljubljana.
- Kraft, V., 1968, Der Wiener Kreis — Der Ursprung des Neopositivismus, 202 s., Wien — New York.
- Lenin V. I., 1956, Materializem in empiriokriticizem, 414 s., Ljubljana.
- Majer, B., 1968, Med znanostjo in metafiziko — razvoj koncepcij predmeta in funkcije filozofije v postheglovski meščanski filozofiji — s posebnim ozirom na eksistencializem in logični pozitivizem, 324 s., Ljubljana.
- Marković, D., 1974, Osnovi opšte sociologije, 432 s., Beograd.
- Meze, D., 1972, Klimatska proučevanja Slovenije, Geografski vestnik XLIV/1972, 75—89, Ljubljana.
- Muhina L. V., Preobraženskii V. S., Runova T. G., Dolgušin I. J., 1978, Osobenosti sistemnega podhoda k probleme ocenki vzdeistnija človeka na sredu, Geografičeskie aspekti vzoinedeistvija v sistema, čelovek-priroda, 22—49, Moskva.
- Nikolić, S., 1977, Uvod u geografiju, 316 s., Beograd.
- Pak, M., 1981, Nekaj misli o položaju v slovenski geografiji, Geografski vestnik LIII/1981, 73—83, Ljubljana.
- Pavić, R., 1969, Neki aspekti prirodno-geografskog determinizma u Hegla, Geografski pregled XIII. 51—66, Sarajevo.
- Pjanić, L., 1980, Politička ekonomija prostora, 332 s., Beograd.
- Radinja, D., 1974, Geografija in varstvo človekovega okolja, Geografski vestnik XLVI/1974, 110—120, Ljubljana.
- Radovanović, M., 1977, Teorijsko-metodološke osnove i praktički ciljevi geografskog istraživanja životne sredine, Zbornik 10 jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije, 351—360, Beograd.
- Romoren, E., Romoren, T., 1975, Marx in ekologija, Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo III/12, 136—150, Ljubljana.
- Ruppert, K., Schraffer, F., Maier, J., Pausler, R., 1981, Socialna geografija, 159 s., Zagreb.
- Smith, N., 1979, Geography, Science and Post-positivist Modus of Explanation, Progress in Human Geography 3/N. 3, 356—384, Oxford.
- Sagadin, J., 1982, Pozitivizem v pedagogiki, 4 s., Ljubljana.

- Sorre, M., 1947, *Les fondements de la géographie humaine I*, 447, Paris.
- Šifrer, M., 1972, Nekateri smeri in pogledi geomorfološkega proučevanja na Slovenskem, *Geografski vestnik XLIV/1972*, 33—55, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1972, O geografskem proučevanju slovenskih mest, *Geografski vestnik XLIV/1972*, 115—131, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1975, Nove meje geografije, *Geografski vestnik XLVII/1975*, 3—9, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1979, Razmišljanja o geografiji, *Geografski vestnik LI/1979*, 83—96, Ljubljana.
- Wrigley, E. A., 1965, Changes in the Philosophy of Geography, *Frontiers in Geographical Teaching*, 3—12, London.

THE ORIENTATION OF GEOGRAPHY IN THE LIGHT OF POSITIVISM

Dušan Plut

(Summary)

When the »classical« geography had established itself as such, positivistic principles started to emerge in the sphere of those geographical trends which savoured a narrow specialization and a splitting-up of geography into individual geographic disciplines. Through the vulgar-materialistic interpretation of the similarity or even identity of natural and of social laws a part of geographers seeking to preserve the unity lapsed into positivism — geographical determinism. Quite a way in coping with the geographical determinism goes the geographical possibilism, which as regards the treatment of the relation between society and nature comes close to the dialectical view. Geographical indeterminism, which virtually negates the causal relationship between natural and social phenomena, has been developed in a specific form also among the Soviet geographers.

In contemporary geography great value is attached to the ideological and methodological starting points of the logical positivism and environmentalism. The proclaiming of empirical approach as basic to the geographical science, the suppressing of theoretical-methodological and philosophic fundamentals, the underestimating or rejection of the deduction — all these threaten the future of geography as a unified, synthetic discipline. With the positivistic, biologicistic interpretation of the relation between society and nature contemporary geography by means of the ideas of social darwinism preserves some features of the geographical determinism. In spite of the differences, structuralism is a wholly new form of the philosophical positivism. With its theory of systems it is gradually establishing itself in geography. As dialectically conceived and further elaborated, together with the application of qualitative methodology, it demonstrates the mutual connections between the natural and anthropogenous constituent elements and the justification for the existence of unified geography.

The post-war development of Slovene geography exhibits a predominantly dialectical-materialistic orientation; frequently, however, empirical and practical investigations have been in the foreground. Too little attention has been paid to the development of the scientific theory and to the cultivation of the theoretical thought. Despite of the admitting of the starting points of a unified geography, recognized, at least formally, by the Slovene geographers, there are highly divergent opinions and views concerning the role and position of the Slovene geography. The extensity is reflected also in the fact that Slovene geography still has not worked out a basic, common concept. Broader regional-geographic research is kept in the background, and there is a predominance of more detailed investigations of individual geographical phenomena and processes.